

Inhoud

NEM: Van "Nice to know" naar "Need to know". Interview met Wilmar Remmelts/LNV.

Kwaliteitsontwikkeling van de vegetatie volgens het LMF

Van verrekijker naar beleidsbril

Biodiversiteit en het NEM

Vlinderplanten gaan achteruit in het agrarisch gebied

Nieuw meetnet: slaapplaatsen vogels

Nieuw meetnet: beek- en poldervissen

Verstoring bedreigt muurhagedis en geelbuikvuurpad

NEM-gegevens voor Natura 2000-gebieden op internet

Arco van Strien krijgt zilveren erepenning LNV

NEM: Van "Nice to know" naar "Need to know"

Interview met Wilmar Remmelts, LNV

Noodzakelijk onderhoud. Zo ziet Wilmar Remmelts, secretaris van de NEM-Stuurgroep, de herziening van de meetdoelen in het afgelopen jaar. De monitoringinspanningen moeten af en toe kritisch vergeleken worden met de actuele beleidsbehoefte om het financiële draagvlak voor het NEM te behouden en te kunnen onderbouwen. Gelukkig is het NEM inmiddels zo robuust dat de gevolgen van de meest recente doorlichting van de meetdoelen voor de meetnetten beperkt lijken.

Wilmar Remmelts werkt in het team "Aansturing" op het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in Den Haag. Het team verzorgt de aansturing van "Baten-Lasten" diensten als DLG, en Dienst Regelingen en het opdrachtgeverschap aan ZBO's als

bijvoorbeeld Staatsbosbeheer en het Faunafonds. Ook het verzelfstandigingstraject van de GAN en de aansturing van het kennisproces valt onder dit team. Zorgvuldige opdrachtverlening staat daarbij centraal, waarbij wordt gekeken of er gedaan wordt wat LNV het meest noodzakelijk vindt en of dat kosten-effectief gebeurt. Het team functioneert vooral als spil tussen beleid en uitvoering. Wilmar houdt zich vooral bezig met alles rondom monitoring en de aansturing van de verplichte natuurrapportages. "LNV is zakelijker geworden dan voorheen. Van "Nice to know" naar "Need to know" is tegenwoordig het credo. Zo wordt ook naar het NEM gekeken. Dat houdt in dat vooral informatie moet worden verkregen waar LNV en andere partners in het NEM echt niet buiten kunnen. Denk bijvoorbeeld aan informatie ten behoeve van de verplichte rapportage voor de Habitatrictlijn. Het is daarom nuttig om af en toe weer eens te kijken of het NEM voldoet aan de actuele wensen van de partijen die samen het NEM dragen.



Wilmar Remmelts

A.J. van Strien

De vorige keer dat dat gebeurde is al weer wat jaren geleden. In 2010 heeft het kernteam NEM de bestaande en allerlei mogelijke nieuwe meetdoelen op een rij gezet en voorgelegd aan beleidsmedewerkers. Anders dan voorheen is niet alleen gekeken naar de behoefte aan trendinformatie, maar tevens naar de behoefte aan verspreidingsgegevens. Er bleek grote behoefte aan verspreidingsgegevens voor het kunnen bepalen van de range van soorten in Nederland omdat daarover moet worden gerapporteerd volgens de Habitatrictlijn. Het meetdoel om soorten van Soortbeschermingsplannen te monitoren kon vervallen, want het soortenbeleid heeft een ander karakter gekregen; het is nu namelijk meer op leefgebieden gericht dan op een beperkte set soorten".

Verder kwam uit de doorlichting naar voren dat er eigenlijk hardere en zachtere meetdoelen zijn. Een hard meetdoel is bijvoorbeeld de monitoring van soorten in het kader van Natura 2000. Harde meetdoelen zijn meetdoelen waarop de meetnetten sterk worden afgestemd en die met (extra) geld worden ondersteund. Een voorbeeld van een matig hard meetdoel zijn de Rode Lijsten. Zachte meetdoelen maken vooral gebruik van gegevens die al voor de andere meetdoelen worden verzameld. Er vindt bij zachte meetdoelen hooguit beperkte sturing plaats, bijvoorbeeld om in bepaalde gebieden wat meer meetpunten te verkrijgen. Een voorbeeld is de wettelijk

voorgeschreven "surveillance" monitoring ten behoeve van de Regeling Genetisch Gemodificeerde Organismen. Het NEM lijkt voldoende gegevens te hebben om daarin te kunnen voorzien. Dat is ook het geval bij monitoring van de effecten van klimaatverandering. Dankzij het unieke karakter van het NEM kan ook beleid met een minder concrete vraagstelling, zoals bij klimaatverandering, van informatie worden voorzien, aldus Wilmar.

Door het kernteam zijn de nieuwe meetdoelen op een rij gezet, variërend van hard, naar matig hard tot zacht meetdoel. Behalve de al genoemde doelen gaat het om het volgen van trends in schadesoorten en invasieve exoten, van trends in hoofdwatersystemen en van de effecten van vermessing en verdroging op de flora. Verder gaat het om monitoring ten behoeve van natuurgraadmeters van LNV en PBL en in verband met de rapportage voor de Conventie voor Biodiversiteit. De Stuurgroep NEM heeft afgelopen voorjaar ingestemd met de nieuwe meetdoelen.

De volgende stap is om de huidige NEM-meetnetten te confronteren met de bijgestelde lijst meetdoelen. Wilmar: "Dat proces is nog niet afgerond. Wel is duidelijk dat de herziening van meetdoelen weinig gevolgen lijkt te hebben voor de bestaande meetnetten. Zo bleek dat veel soorten van de inmiddels vervallen Soortbeschermingsplannen vanwege andere meetdoelen toch nog moeten worden gemonitord." Het NEM-kernteam heeft inmiddels per beleidsveld een lijst van te monitoren soorten gemaakt om gemakkelijk te kunnen nagaan waar nog belangrijke lacunes zijn, zodat deze aan de beleidsverantwoordelijken kunnen worden voorgelegd. In deze tijd van bezuiniging is er echter weinig kans dat er extra budget bij komt. Harde meetdoelen gaan voor, want daarbij geldt bij uitstek de "Need to know".

Arco van Strien

Kwaliteitsontwikkeling van de vegetatie volgens het LMF

Het Landelijk Meetnet Flora - Milieu en Natuurkwaliteit (LMF) is een meetnet met vaste proefvlakken (permanente quadraten) die eens in de vier jaar worden geïnventariseerd op het voorkomen van plantensoorten. Het meetnet omvat ruim 10.000 proefvlakken in de terrestrische natuur en in natuurlijke landschapselementen in het landelijk gebied. De meeste proefvlakken zijn inmiddels drie maal geïnventariseerd. Uit de opnamegegevens worden jaarcijfers en trends bepaald. Het meetnet levert een schat aan gegevens over de kwaliteitsontwik-

keling van de vegetatie. De veranderingen die sinds de start van het meetnet (1999) in de vegetatie zijn opgetreden, worden daarmee goed zichtbaar en CBS, PBL en de provincies zijn dan ook bezig om de resultaten samen te vatten in een aantal indicatoren voor het Compendium voor de Leefomgeving (CLO; <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl>).

Deze CLO-indicatoren hebben de verschillende begroeiingstypen op landelijk niveau als primaire invalshoek: loofbossen, naaldbossen,

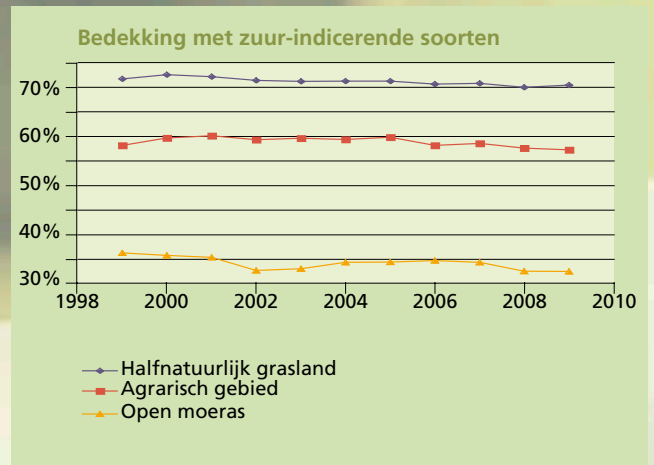
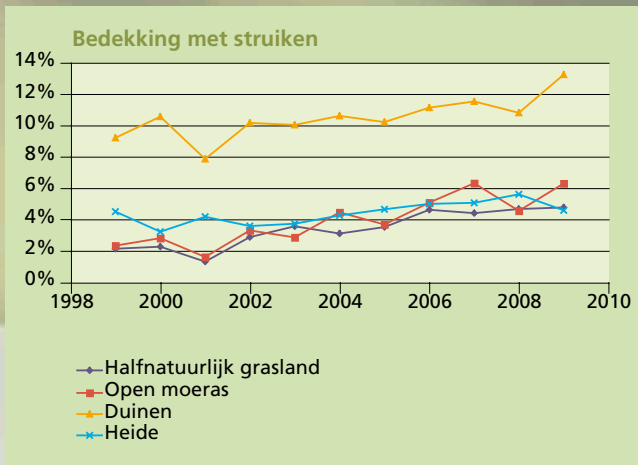
heide, moerassen, halfnatuurlijke graslanden en duinen. Daarnaast komen er aparte indicatoren voor natuurlijke landschapselementen in het agrarisch gebied: houtwallen, sloten en slootkanten, dijken en bermen. En tenslotte komt er ook nog een indicator waarin wordt ingegaan op de milieukwaliteit van de vegetatie met betrekking tot vermessing, verzuring en verdroging. Al deze indicatoren zullen de belangrijkste trends in grafiekvorm tonen, met de mogelijkheid de achterliggende jaarcijfers te downloaden. De eerste indicatoren zullen ten tijde van het verschijnen van deze nieuwsbrief al op de website van het CLO staan. De planning is dat alle bovengenoemde indicatoren aan het einde van het jaar op het CLO gepubliceerd zullen zijn en vervolgens één- of tweejaarlijks zullen worden geüpdate.

Verruiging en dichtgroeien

De analyses die voor het maken van de indicatoren noodzakelijk waren, hebben in ieder geval een paar algemene trends duidelijk gemaakt. In vrijwel alle begroeiingstypen is er de laatste tien jaar sprake van verruiging en het dichtgroeien van de vegetatie met struiken en bomen. Dit op zichzelf natuurlijke successieproces wordt versterkt door de hoge depositie van stikstofverbindingen.



Verstruiking in de duinen



Veel begroeiingstypen kunnen alleen in stand worden gehouden door het tegengaan van de successie met beheersmaatregelen als maaien en begrazen. Het ziet er echter naar uit dat die maatregelen onvoldoende zijn voor het op de lange duur in stand houden van begroeiingstypen als heide, halfnatuurlijke graslanden en open moeras (zie figuur).

Milieukwaliteit niet verder achteruit

Ook ontwikkelingen in milieumstandigheden zijn met het LMF goed te volgen. Met behulp van de LMF opnamen en Ellenberggetallen per plantensoort voor de zuurgraad, stikstofbeschikbaarheid en vochtgehalte van hun standplaatsen, kan de situatie met betrekking tot verzuring, vermessing en verdroging worden gevolgd. Een andere mogelijkheid daarvoor is het bepalen van

veranderingen in het aandeel van de bedekking met plantensoorten die indiceren voor deze milieumstandigheden. Op basis hiervan blijkt dat in de meeste begroeiingstypen de milieumstandigheden niet verder verslechteren en dat hier en daar verbetering optreedt. Voor de verzuring is dit het meest duidelijk: Verschillende begroeiingstypen geven daarvoor een verbetering te zien (zie figuur). Alleen naaldbos en droog loofbos vormen hier een uitzondering. Vooral bij vermessing is het beeld wisselend. De vermessing neemt bijvoorbeeld af in het vochtig loofbos en de halfnatuurlijke graslanden. Maar in het open moeras en in halfnatuurlijke landschapselementen in het agrarisch gebied neemt de vermessing juist nog toe. De verdroging neemt af in de halfnatuurlijke graslanden, de droge duinen en de vochtige heide.

In vooral open moeras en broekbos wordt het juist droger. De verbeteringen op het gebied van vermessing en verdroging zijn nergens heel sterk. Van een toename van Rode Lijstsoorten of soorten van voedselarme omstandigheden is dan ook nog geen sprake. Het vermessingniveau en/of de mate van verdroging zijn daarvoor waarschijnlijk nog ruimschoots te hoog en het aandeel van Rode Lijstsoorten neemt in de halfnatuurlijke graslanden en het droge duin zelfs nog af. Dat al deze zaken en meer (zie bijvoorbeeld 'Vlinderplanten gaan achteruit in het agrarisch gebied' verderop in deze nieuwsbrief) uit de LMF-gegevens kunnen worden afgeleid, geeft wat ons betreft de grote waarde van het LMF wel aan.

Tom van der Meij & Lodewijk van Duuren

Van verrekijker naar beleidsbril

In Nederland lopen zeker 20.000 vrijwilligers rond die natuurwaarnemingen doen. Zij krijgen daarvoor niet betaald, maar zijn van onschatbare waarde als ogen en oren van de natuur. Op het drukbezochte "10 jaar NEM"-symposium, eind 2009, hebben diverse sprekers dit benadrukt. Onder hen was ook André van der Zande, SG van het Ministerie van LNV. Jan van Groenendael, gegevensautoriteit natuur, stelde in het jubileumboekje voor de waarnemers met de Engelse term 'Citizen Scientists' aan te duiden. Een mooi Nederlands woord hiervoor ontbreekt nog. Minister Verburg sprak tijdens de officiële ingebruikname van de Nationale Databank Flora en Fauna ook haar dank uit aan de PGO's en alle vrijwilligers die bijdragen aan het NEM.

Maar hoe heeft een ambtenaar of politicus, die door

een beleidsbril naar natuurproblemen kijkt, nu concreet gemak van de waarnemingen die een vogelaar via zijn verrekijker doet? Dat was het onderwerp waar Rijk van Oostenbrugge van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) op in ging tijdens het eerdergenoemde NEM-symposium. Het beleid wil graag simpele signalen ontvangen over het bereiken van diverse doelen die rond natuur geformuleerd zijn. De Convention on Biological Diversity (CBD) uit 1992 verplicht Nederland de achteruitgang van de biodiversiteit te remmen. De EU vraagt om een goede staat van instandhouding van Natura 2000-gebieden, en het natuurbeleidsplan uit 1990 geeft aan dat Nederland in 2018 een Ecologische hoofdstructuur moet hebben van 728.500 hectare en een zodanige *natuurkwaliteit* dat de soorten en populaties die in 1986 aanwezig waren, duurzaam kunnen voortbestaan.

Biodiversiteitsdoelen uit de Balans voor de Leefomgeving 2010

Doelen	Huidig beleid	Toelichting
BIODIVERSITEIT		
Kwaliteit Natuur	■	Verkorten rode lijsten. Sturen op kwaliteitsverbetering via aankoop en milieuverbetering
Oppervlakte nieuwe EHS	■	Met huidige budgetten wordt doel niet gehaald. Perspectieven in minder vrijwilligheid en gericht op samenhang aankopen
Stop achteruitgang biodiversiteit 2010	■	Kwetsbare soorten en ecosystemen gaan achteruit. Perspectieven liggen in voortzetting EHS en innovatieve combinaties tussen gebruiksectoren en biodiversiteit

Verkeerslichten voor beoordeling beleidsvoortgang

Het PBL beoordeelt de voortgang van al deze doelen (en nog vele andere) aan de hand van een inderdaad simpel "verkeerslichten-systeem". Kijken we in de pas verschenen Balans van de Leefomgeving 2010, dan blijkt voor het CBD-doel het licht op rood te staan. "De geraamde ontwikkeling leidt waarschijnlijk niet tot het halen van het doel, vraagt fundamentele herziening van de huidige aanpak door andere beleidsinstrumenten in te zetten of door doelen aan te passen". Voor het realiseren van de EHS staat het licht op oranje: "Alleen met intensivering van het beleid kan het doel behaald worden."

Maar wat zit er nu achter de kleuren van deze tabel? Rijk van Oostenbrugge liet zien hoe een hele keten analyses tot deze uiteindelijk kleurcodering leidt. De oranje kleur van kwaliteit natuur is gebaseerd op een indicator "kwaliteit van ecosystemen". Op hoog aggregatieniveau is de kwaliteit van landnatuur, zoete en zoute wateren en agrarisch gebied berekend. En die is weer gebaseerd op kwaliteiten van natuurtypen als moerassen, loofbossen, droge heide en open duingebieden. We kunnen die kwaliteiten ook verder in detail bepalen, bijvoorbeeld per provincie.

Natuurkwaliteit: gebaseerd op NEM gegevens

Maar wat is nu natuurkwaliteit? Het PBL berekent deze uit de dichtheden van soorten die kenmerkend zijn

voor ecosystemen. Deze worden eerst per soortgroep bepaald (o.a. broedvogels, dagvlinders, hogere planten) en daarna tot indexen per natuurtype verwerkt. Bij dit proces spelen de NEM gegevens een sleutelrol. Want goede, gestandaardiseerde waarnemingen maken het - na statistische bewerking door het CBS - mogelijk om de verandering in natuurkwaliteit weer te geven. Het PBL gaat overigens nog een stap verder in de analyse. We zoeken ook naar de verklaring van kwaliteitsveranderingen. Daarvoor kijken we dan naar condities voor natuur: spelen verdroging, verzuring of hoge voedselrijkdom een rol? Deze gegevens komen uit andere (milieu)meetnetten, zoals het luchtmeetnet bij RIVM. Door deze trends naast de kwaliteitsontwikkeling te leggen, proberen we verbanden te leggen. Dat is zeker niet eenvoudig. De laatste tijd zien we dat een verbetering in de zure depositie optreedt. Maar herstel treedt nog zeker niet over de hele linie op. Vooral kwetsbare natuurtypen, zoals blauwgraslanden verbeteren nog niet. Maar gelukkig zien we wel bij moerassen en bossen vooruitgang. En het is goed te bedenken dat we dit kunnen zien dankzij de man of vrouw met de verrekijker, het vlindernet of de loupe in het veld. Als de natuurkwaliteit verbetert, zullen de waarnemers ook steeds interessantere planten en dieren tegenkomen. Dus blijf waarnemen!

Onno Knol

Biodiversiteit en het NEM

Ieder jaar is wel een 'jaar van'. Van het wilde zwijn, de bruine kiekendief of de wijngaardslak. Zo'n soort krijgt dan speciale aandacht in het tel- en beschermwereldje, waardoor veel bekend wordt over de verspreiding en de aantallen van de soort, waardoor deze weer beter beschermd kan worden. 2010 heeft een wel heel bijzonder doel toegeschreven gekregen. Niet een enkele soort die regionaal of landelijk in de verdrukking lijkt te raken, maar de complete biodiversiteit. En daarvoor heeft niet alleen Nederland een 'jaar van', maar de hele wereld, op initia-

tief van de Verenigde Naties. In 2010 moet het verlies aan biodiversiteit een halt zijn toegeroepen. Is dat gelukt? Hebben we goed beschermd? En hebben we genoeg geteld? Kan het NEM hier wat over zeggen?

Het volgen van de ontwikkeling van de biodiversiteit is een belangrijk NEM-meetdoel. Er is echter niet één specifiek meetnet voor. En we kunnen natuurlijk ook niet de complete biodiversiteit, alle plant- en diersoorten, precies meten. Maar door de gegevens uit de verschillende meetnetten te combineren kan een



Argusvlinder

T. v.d. Meij

behoorlijk goede steekproef worden verkregen van de ontwikkelingen in de biodiversiteit. En dat is maar goed ook, want zonder harde gegevens kan iedereen maar wat roepen over hoe goed of hoe slecht het nou eigenlijk gaat met de biodiversiteit. 'Minder mussen in de tuin?' 'Bij ons zitten er nog zat!' Daar kun je geen natuurbeleid mee maken of evalueren. De gestandaardiseerde metingen van het NEM zijn dan een uitkomst.

Biodiversiteit is een ruim begrip. In de opvattingen van de VN gaat het niet alleen om (inheemse) soorten, maar ook om ecosystemen en genen. Over die eerste twee levert het NEM heel wat informatie. Van veel beleidsrelevante soorten zijn landelijke trends beschikbaar. Daarnaast worden per ecosysteemtype trends berekend van soorten die kenmerkend zijn voor de kwaliteit van de natuur. Veel van deze informatie is terug te vinden onder de thema's 'biodiversiteit' en 'ecosystemen' op het Compendium voor de Leefomgeving.

Hoe staat het nu met de biodiversiteit in Nederland? Het NEM registreert soms spectaculaire toenames van inheemse soorten. Bijvoorbeeld aalscholvers, vleermuizen, zilverrei-

gers, ganzen en zwanen. En tegelijkertijd registreert het NEM veel afnamen van soorten, zoals weidevogels en dagvlinders. Met name veel zeldzamere soorten, die toch al bedreigd werden, nemen nog steeds af. De Rode Lijsten die enige jaren geleden voor de tweede keer werden vastgesteld (zoogdieren, vogels, dagvlinders, libellen, reptielen en amfibieën) zijn gemiddeld genomen 7% langer geworden in tien jaar tijd.

Ook op ecosysteemniveau geeft het NEM veel informatie. In bos, hei en duin gaan veel kenmerkende vogels en vlinders achteruit. Daarentegen nemen in moerassen kenmerkende vogelsoorten juist toe. Reptielen en amfibieën laten in de meeste ecosystemen weinig veranderingen zien. Speciale aandacht verdient het agrarisch gebied, omdat dit ongeveer tweederde van ons land beslaat. Daar gaat het ronduit slecht met de biodiversiteit. Vooral voor weidevogels en dagvlinders ziet de toekomst op het platteland er niet rooskleurig uit. Sommige soorten zijn geheel of bijna verdwenen, zoals de grauwe gors, de ortolaan, de argusvlinder en het geelsprietdikkopje. Voor vlinders wordt het zelfs steeds moeilijker om waarnemers te vinden die



Wijngaardslak

T. v.d. Meij

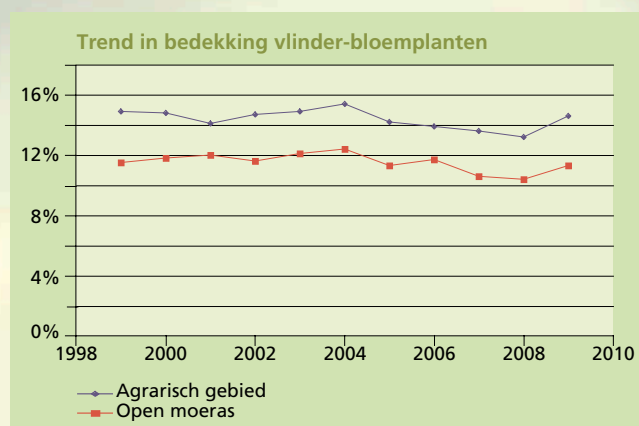
in het vlinderarme agrarisch gebied willen tellen.

Uit dit alles concludeert het PBL in de nieuwe Balans voor de Leefomgeving, dat de biodiversiteit nog steeds achteruitgaat, maar gemiddeld minder hard. De achteruitgang is wel geremd, maar niet gestopt. Gelukkig zijn er ook positieve ontwikkelingen. Bemoedigend is dat de successen die er zijn vaak teruggevoerd kunnen worden op speciale beschermingsmaatregelen of natuurontwikkeling. Blijven beschermen en blijven tellen!

Leo Soldaat & Onno Knol

Vlinderplanten gaan achteruit in het agrarisch gebied

Een artikel over de relatie tussen de vlinderstand en de bloemenrijkdom¹⁾, gebaseerd op gegevens uit het vlindermeetnet, was de aanleiding om eens met behulp van het Landelijk Meetnet Flora (LMF) te kijken of de gevonden achteruitgang van een aantal voor vlinders belangrijke bloemplanten een breed aanwezige landelijke trend is. Het LMF is immers specifiek gericht op landelijke trends in de vegetatie en heeft daarvoor veel vegetatiemeetpunten



in allerlei verschillende begroeiingstypen, meer dan het aantal routes dat door de vlindertellers wordt gelopen. De LMF-gegevens laten resultaten zien die grotendeels vergelijkbaar zijn met die uit het vlindermeetnet. De bedekking met vlinder-bloemplanten als geheel en distels in het bijzonder gaat achteruit in het agrarisch gebied en in het open moeras (zie figuur). Bramen nemen in bijna alle begroeiingstypen toe en op de hei nemen bloemplanten en struikheide toe. Meer in detail zijn er wel verschillen; zo neemt knoopkruid volgens het LMF niet af en volgens het vlindermeetnet wél. Maar het LMF bevestigt dat voor vlinders belangrijke bloemplanten op veel plekken achteruit gaan en ondersteunt daarmee de veronderstelling dat dit een belangrijke factor kan zijn in de achteruitgang van vlinders.

¹⁾ Wallis de Vries, Michiel, Chris van Swaay & Calijn Plate (2010). Verbanden tussen de achteruitgang van dagvlinders en bloemenrijkdom. De Levende Natuur jaargang 111, mei 2010: 125-129.

Tom van der Meij

Nieuw meetnet: slaapplaatsen van vogels

Slaaplaatstellingen lijken op het eerste gezicht niet iets waar vogelaars warm voor lopen. Want gaat de ware vogelaar al voor zonsopgang welgemoed op pad om broedvogels te tellen, voor slaaplaatstellingen speelt het veldwerk zich juist af tegen zonsondergang. Toch heeft SOVON inmiddels al meer dan 300 deelnemers gevonden voor dit nieuwe meetnet, die al zo'n 5000 tellingen hebben uitgevoerd op bijna 1400 slaapplaatsen, waar meer dan 4 miljoen vogels zijn geteld.

Het nieuwe meetnet slaapplaatsen levert een serieuze bijdrage aan een

kennisleemte voor Natura 2000. De 'slapers' zijn vooral niet-broedende watervogels die in ons land op doortrek zijn of overwinteren. Het gaat om 19 soorten, waarvoor maar liefst 56 Nederlandse Natura 2000-gebieden een officiële functie hebben als nachtslaapplaats (dagslaapplaatsen worden al gevolgd met het NEM-meetnet watervogels). Voor acht gebieden is de slaapplaatsfunctie zelfs de enige functie voor deze soortgroep. Genoeg reden voor LNV om aan SOVON een aantal jaar geleden opdracht te geven om een meetnet op te zetten waarmee de aantalsontwikkeling op slaapplaatsen gevolgd

wordt met behulp van vrijwillige waarnemers. Zo'n meetnet bedient overigens niet alleen de gegevensbehoefte voor Natura 2000-gebieden. Voor een viertal soorten (kemphaan, kraanvogel, reuzenstern en zwarte stern) is het bepalen van een goede landelijke trend alleen haalbaar via slaaplaatstellingen. Mogelijk kunnen de gegevens ook gebruikt worden om meer inzicht te krijgen in de kans op verspreiding van vogelziektes die voor de mens en vee bedreigend zijn, voor het beoordelen van vlieggrisco's voor vliegtuigen en voor het volgen van schadesoorten. Behalve voor watervogels is er regelmatig speciale aandacht voor enkele exoten (halsbandparkiet, huiskraai).

Slaaplaatstellingen hebben vaak iets speciaals. Het speuren naar en ontdekken van nieuwe slaapplaatsen, het observeren van spectaculaire vliegbewegingen van soms grote groepen vogels bij een ondergaande zon. SOVON verwacht dan ook voldoende waarnemers blijvend te kunnen binden aan dit meetnet.

Leo Soldaat



Kemphaan

Nieuw meetnet: beek- en poldervissen

Bij de oprichting van het NEM is afgesproken dat het zich vooral op terrestrische biotopen richt: bossen, heide, moerassen, duinen, en agrarisch gebied. Grote wateren behoren tot het werkterrein van Rijkswaterstaat. Logisch, want het NEM werkt zoveel mogelijk met vrijwillige waarnemers, en deze kunnen doorgaans niet zomaar een rivier op of de open zee. Maar toch is er een beleidsrelevante aquatische soortgroep die goed door vrijwilligers te volgen is: beek- en poldervissen. RAVON en CBS zijn bezig met de ontwikkeling van een meetnet.

Op de Habitatrichtlijn staan drie poldervissen (bittervoorn, kleine modderkruiper en grote modderkruiper) en twee beekvissen (beekprik en rivierdonderpad). Alle vijf op Bijlage II, wat betekent dat er Natura 2000-gebieden zijn aangewezen voor deze soorten. Het gaat om ruim 100 combinaties van soort * gebied. RAVON heeft de afgelopen jaren in het Verspreidingsonderzoek al veel ervaring opgedaan met het inventariseren van deze soorten. Er is een methode ontwikkeld waarbij met

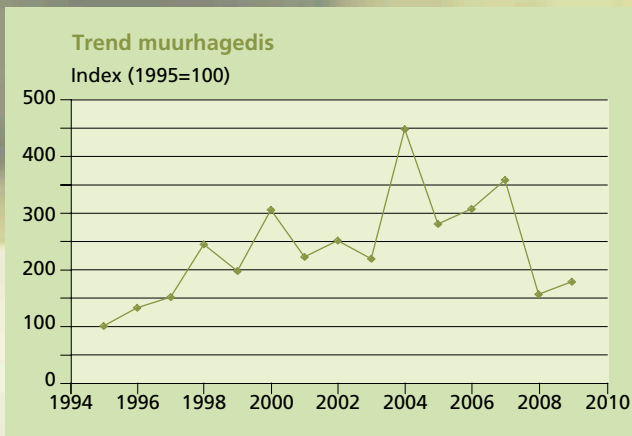
gestandaardiseerde waarnemersinspanning km-hokken onderzocht worden op de aan- of afwezigheid van de soort. Er zijn waarnemers geworven, nieuwsbrieven geschreven en schepnetten gekocht. Voldoende basis voor de oprichting van een meetnet. Een meetnet dat in eerste instantie gericht is op het in kaart brengen van de verspreiding van de vijf soorten op km-hokniveau. Door dit om de twee of drie jaar te herhalen kan een indruk gekregen worden van populatieveranderingen. De waarnemers zijn over het algemeen enthousiast. Niet alleen vanwege het vangen van de vijf soorten, maar zeker ook door de vaak spannende bijvangst: andere vissoorten, kikkers, salamanders, waterinsecten en rivierkreeften. Een van de meest bijzondere "bijvangst" van RAVON-vrijwilligers van de afgelopen jaren was de ontdekking van paaiende rivierprikken in een zijrivier van de Maas (op de RAVON website staat een filmpje). Paaiende rivierprikken in Nederland worden slechts zeer incidenteel waargenomen.

Leo Soldaat

Verstoring bedreigt muurhagedis en geelbuikvuurpad

Verstoring door toeristen en recreanten kan bij zeldzame planten- en diersoorten serieuze gevaren opleveren voor het voortbestaan van de populatie. Regelmatig verschijnen er berichten over verstoring door natuurfotografen, die voor een mooi plaatje diersoorten verstoren, de vegetatie vertrappen en soms zelfs dieren vangen om ze in de gewenste positie of stand te manipuleren. Het radioprogramma 'Vroege vogels'

heeft naar aanleiding hiervan een gedragscode voor natuurfotografen opgesteld. Ook het wegvangen van dieren of uitgraven van planten door verzamelaars kan het voortbestaan van populaties bedreigen. Niet voor niets zijn bepaalde terreindelen soms gesloten voor publiek. Twee soorten waarbij dit geregeld voorkomt zijn de geelbuikvuurpad en de muurhagedis. Beide zijn zeldzame en typisch Limburgse soorten die als ernstig bedreigd op de Rode Lijst staan. Bij de geelbuikvuurpad gaat naar schatting jaarlijks circa 5% van de populatie jaarlijks verloren door toeristen die, op zoek naar dit fraaie padje, dieren pletten onder de stenen die zij daarbij omkeren of verplaatsen (bron: Ravon, www.natuurbericht.nl). Bij de muurhagedis bleek



uit de tellingen van het meetnet reptielen dat de populatie in 2008 gehalveerd was ten opzichte van de jaren daarvoor (zie figuur). Naast relatief slechte weersomstandigheden voor deze zoonanbidder, wordt dit ook geweten aan verstoring door een toenemend aantal mensen dat illegaal het afgesloten deel van de Hoge Fronten in Maastricht betreedt.

Tom van der Meij & Edo Goverse

T. vd. Meij



Muurhagedis

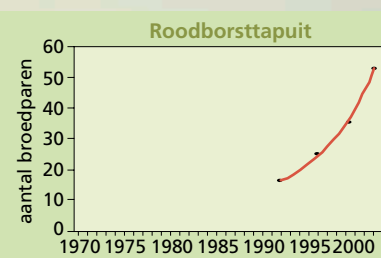
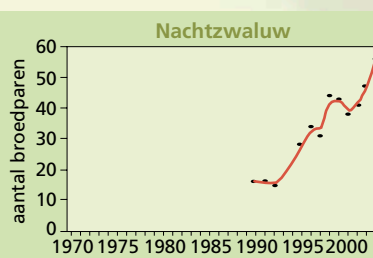
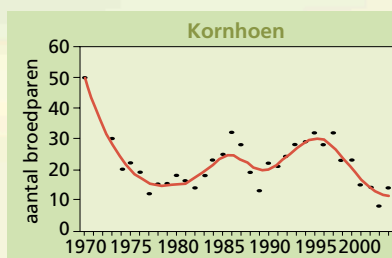
NEM-gegevens voor Natura 2000-gebieden op internet

Onlangs heeft SOVON de telresultaten van het broedvogelmeetnet en het watervogelmeetnet per Natura 2000-gebied op haar website geplaatst. Voor ieder gebied kunnen de getelde aantallen broedparen of overwinterende vogels over de afgelopen 5 jaar bekeken worden. De gegevens over een langere tijdreeks (soms meer dan 30 jaar) worden grafisch weergegeven en kunnen worden vergeleken met de landelijke trend van de soort.

Het CBS zal binnenkort een indicator op het Compendium voor de Leefomgeving plaatsen waarop de trends voor de niet-vogelsoorten per Natura 2000-gebied te vinden zijn, en de trend over alle Natura 2000-gebieden samen. Het beschikbaar stellen van Natura 2000-gegevens is een wens van het ministerie van LNV.

Broedvogels op de Sallandse Heuvelrug (aantallen in paren)

Soort	Startjaar trend	Trend vanaf startjaar	Trend vanaf 1994	Gemiddelde 79-83	Gemiddelde 99-03
Kornhoen	1981	0	--	16	15
Nachtzwaluw	1990	++	+		45
Roodborsttapuit	1992	++	++		59



Arco van Strien krijgt zilveren erepenning LNV

Secretaris-generaal André van der Zande van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft tijdens het eind vorig jaar gehouden symposium 'Tien jaar NEM, Ogen en Oren van de Natuur' de zilveren erepenning van het ministerie uitgereikt aan Arco van Strien van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Arco ontving de erepenning vanwege zijn inzet en verdiensten voor natuur en natuurbeleid.

De grote verdienste van Arco van Strien is dat hij van het grote samenwerkingsverband NEM een professioneel bouwwerk heeft gemaakt. Hij heeft dit gedaan door natuurwaarnemingen en natuurmeetnetten te standaardiseren en statistisch te valideren. Dankzij het NEM is er goede natuurinformatie beschikbaar. Onder andere voor het ministerie van LNV en het Planbureau voor de Leefomgeving.



Dries Oomens

Colofon

De nieuwsbrief NEM is een uitgave van het Netwerk Ecologische Monitoring. Daarin werken samen: LNV, VROM, Rijkswaterstaat, PBL, CBS en provincies.

Meetnetten in het NEM en coördinerende organisaties

Reptielen (RAVON)
Amfibieën (RAVON)
Vleermuizen wintertelling (ZV)
Vleermuizen zoldertelling (ZV)
Dagactieve zoogdieren (SOVON & ZV)
Hazelmuizen (ZV)
Algemene broedvogels oftewel het BMP (SOVON)
Weidevogels (Provincies & SOVON)
Zeldzame broedvogels oftewel het LSB (SOVON)
Watervogels (SOVON)
Nestkaarten (SOVON)
Dagvlinders (de Vlinderstichting)
Libellen (de Vlinderstichting)
Flora – Milieu- en natuurkwaliteit (CBS & provincies)
Terrestrische korstmossen en geel schorpioenmos (Lichenologische werkgroep)
Paddenstoelen in bossen (NMV)



Centraal Bureau
voor de statistiek

Planbureau voor de Leefomgeving



Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit



Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en
Milieubeheer



Rijkswaterstaat
Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Redactie:

Kernteam NEM bestaande uit:
Wilmar Remmelts (LNV;
W.J.Remmelts@MinLNV.nl
Gerrit Vossebelt (RIZA;
Gerrit.vossebelt@RWS.nl)
Leo Soldaat (CBS; LSLT@CBS.nl)
Joop Smittenberg
(J.Smittenberg@Drenthe.nl)
Meinte Engelmoer
(M.Engelmoer@Fryslan.nl)
Onno Knol (Onno.Knol@PBL.nl)

Eindredactie:

Tom van der Meij (TMEY@CBS.nl)

Reacties naar:

CBS t.a.v. Tom van der Meij (B4060)
Postbus 4000
2270 JM Voorburg
tel: 070 - 3374212
e-mail: TMEY@CBS.nl

Vormgeving: Uitgeverij RIVM

Website: www.Netwerkecologische-monitoring.nl